

MÉRHETŐ-E AZ ELŐÍTÉLETESÉG?

A megbélyegzők megbélyegzése

Telefonon zaklatnak, levélben kérdeznek: közvélemény-kutatók, piackutatók és olykor tudósok is gyakran kérdezik a véleményünket erről, arról. Az attitűdjeinkre kíváncsiak, a válaszainkat döntések meghozatalához vagy azok igazolására használják fel. De mit is lehet kezdeni valójában a válaszokkal? Van-e egyáltalán véleményünk?

Szabó Tamás Péter | 2011. január 21.

Az attitűdök különböző jelenségekkel (embercsoportokkal, divatirányzatokkal, eszmékkel stb.) kapcsolatos beállítódások, hozzáállások. Szavakkal is kifejezhetjük őket, pl. valaki mondhatja, hogy szereti a dzsesszt. Ha emellett gyakran látjuk dzsesszkoncerteken, esetleg tudjuk, hogy dzsesszlemezeket gyűjt, akkor még jobban megerősödünk abban, hogy az illető dzsessz iránti attitűdjei pozitívak. Az attitűdök viszonylag tartós beállítódások, nem szoktak egyik napról a másikra megváltozni, de azért változnak – gyakran az életkörülmények, az életkor vagy személyes tapasztalatok hatására.

Ellentétes attitűdök klasszikus példája: bort iszik, vizet prédikál. (Forrás: Wikimedia commons)

A kutató, ha az attitűdöket vizsgálja, sokféle kérdést feltehet: megkérdezheti például közvetlenül, hogy szeretjük-e ezt vagy azt a népet, színészt, csokit stb. A szokásainkra is rákérdezhet: szoktunk-e bulizni, kártyával fizetni, bulvárlapot olvasni. Gyakran többféle kérdésre adott válaszok kombinációit elemzik és ez alapján állapítják meg, hogy egy személynek vagy egy

csoportnak milyenek az attitűdjei. [Egy előző cikkben közölt kérdőívfeladat](#) például több kérdés segítségével azt a kérdést vizsgálta, hogy a válaszadók okosabbnak, sikeresebbnek, kedvesebbnek stb. tartják-e azokat a beszélőket, akik csak kevés élethelyzetben beszélnek nyelvjárásban – azokkal szemben, akik állandóan nyelvjárásban beszélnek. Itt már az attitűdöknek egy speciális csoportjával, az előítéletekkel van dolgunk.

Előítéletes-e?

Az előítéletek, bár rendszerint negatívan említjük őket, arra hivatottak, hogy megkönnyítsék az életünket: ne kelljen mindent újra és újra átgondolni, mérlegelni. Gond csak akkor van velük, ha igazságtalan, méltánytalan eljárásokat igazolnak a segítségükkel. Ezért is szokás vizsgálni őket.

Amikor egy kutatás előítéletekkel kapcsolatos, általában elkülönítik az előítéletesek és a nem előítéletesek csoportját. De hogyan válasszuk szét őket? Minden előítélet, amit ki tud mutatni a kutató, már létezett a vizsgálat előtt? És minden előítéletesnek értelmezhető megjegyzés tényleg arra utal, hogy a válaszadó reflexből, megdöglötlanul dönt?

Az [említett kérdőívekből](#) szerzett adatok alapján például azt mondhatnánk, hogy volt, aki el tudta dönteni, hogy okosabb-e az, aki csak néha beszél nyelvjárásban – ők lennének az előítéletesek –, illetve volt, aki a kérdésre nem adott választ – eszerint ők a nem előítéletesek. Na de ez tényleg ennyire egyszerű? Ha valaki nem válaszol egy olyan kérdésre, ami rendszerint előítéletes válaszokat vált ki az emberekből, akkor valóban nem előítéletes?

Bevett szokás, hogy – ha van rá lehetőség – egy nagyobb kérdőíves gyűjtés után a lapot kitöltő személyek közül néhányat interjúval is megkérdezznek arról, hogyan válaszoltak és miért éppen úgy. Egy ilyen beszélgetésben vett részt két 11. osztályos gimnazista is – nevezzük őket Ádámnak és Lacinak. Ádám így indokolta, hogy miért a „nem tudom” lehetőséget választotta:

Ez egy olyan kérdés, ahol nincsen jó válasz vagy nincsen megfelelő megoldás. Tehát itt szerintem az egyedüli lehetséges válasz minden kérdésnél az volt, hogy „nem tudom”, mert ezt nem lehet tudni a körülmények ismerete nélkül. Tehát abból nem lehet megállapítani, hogy milyen dialektusban beszél a két lány, azt, hogy milyen okosak vagy szépek.

Ha egy nyelvtanórán éppen a társadalom és nyelv témaköréből felel ez a diák, biztos kap egy ötöst, mert az anyanyelvi órák egyik célja, hogy a diákok kb. így nyilatkozzanak a nyelvjárás és a köznyelv viszonyáról (bármit is értsünk az utóbbin). Az ilyen megfogalmazásból előítéletmentességre szokás következtetni. Ezek szerint Ádám sosem ítél mások nyelvhasználata alapján? A beszélgetés egy másik részében arról volt szó, hogy a fiúk vonzódnának-e egy olyan lányhoz (járnának-e vele), akit nem régóta ismernek és aki nyelvhelyességi hibákkal beszél vagy nem helyesen ír. Ádám így nyilatkozott:

Ha mondjuk azt látom, hogy valaki annyira helytelenül beszél vagy annyira

helytelenül ír, hogy én azt már nem tudom elfogadni, akkor akkor akkor ez nyilván nem működne soha, de ez csak azért van, mert nem kompatibilis velem.

Bár sokat habozik (*akkor akkor akkor*), Ádám végül valami olyasmit mond, hogy a lány beszédéből és írásából arra következtetne, hogy nem illenek össze. Akkor előítéletes ez a fiú? Vagy a nyelvjárásokkal szemben nem, a nyelvhelyességi hibákkal szemben igen?

Később Ádám elfogadóan nyilatkozik olyanokról is, akik szerinte nyelvhelyességi hibákkal beszélnek. Bár ennek van előzménye is:

Laci: Nekem volt egy ilyen korszakom, amikor szerettem embereket kijavítani, leginkább a nagyszüleimet, amikor beszélgettem velük, szintén ilyen *eszem, iszom, eszek, iszok* dolgok alapján, és leszoktam róla, tehát igazándiból én úgy vagyok vele, hogy én iszonyatosan toleráns vagyok ilyen szempontból, és az ő társaságukban néha én is képes vagyok ezt a beszédstílust fölvenni, mert tolerálom őket, hogy ők így beszélnek, viszont élőbeszédben, amikor beszélek, akkor normálisan úgy használom, ahogy szerintem kellene, tehát *eszem, iszom*.

Ádám: Jó, mondjuk amit a Laci mondott, a nagyszülőknél én abszolút ugyanígy vagyok vele, tehát az én nagyszüleim is gyakran használják, hogy *innák meg suksükölnek*, de ez meg már megint az, hogy ahogyan szocializálódtak, az ezt hozta magával, tehát hogy amikor ők felnőttek, akkor ez nem volt így kimondva mint nyelvtani szabály, most pedig ki van, de ezt most nyilvánvalóan a nagyszüleimnek ezt nem fogom mondani, mert más körülmények között nőttek fel, ezért aztán nem mondhatom nekik, hogy valamit rosszul csinálnak, mert a saját tudásuk szerint jól csinálják.

Mit jelent ez? Akkor a lányokkal előítéletes, a nagyszülőkkel nem? Vagy egyszerűen következtlen?

Kinek, mikor, hogyan

Egyszerűen nem lehet eltekinteni attól, hogy az előbbi három interjúrészlet más és más szövegösszefüggésben szerepelt. Az első akkor hangzott el, amikor egy viszonylag absztrakt kérdés volt a téma a kérdőívfeladat kapcsán: lehet-e dönteni súlyos kérdésekben kevés információ alapján. Itt helye volt a fennkölt gondolatoknak, a magas általános igazságoknak. Ádám úgy tanulta, hogy a nyelvjárásokkal kapcsolatban toleránsnak kell lenni, hát ezt el is mondta. Később egy olyan elképzelt szituáció következett, ami lehet, hogy kicsit jobban megmozgatta a fiúk fantáziáját, ráadásul már nem a nyelvjárásokról volt szó, hanem az úgynevezett nyelvhelyességi hibákról – ezek elkövetőit pedig nyíltabban lehet, sőt, bizonyos körökben illik is támadni. A harmadik részletben pedig Ádám észrevehetően Lacira reagált. Nem tudni, hogy ha Laci nem mesél, Ádám vajon előhozakodott volna-e a nézeteivel. Kicsit úgy tűnik, mintha nem akart volna lemaradni egy képzeletbeli versenyben, ahol az győz, aki elfogadóbb. (Azért magukat a nyelvi formákat nem fogadja el, csak nem szól be miattuk.)

Ha egy kutató be akarja zsúfolni Ádámot az „előítéletes” vagy a „nem előítéletes” feliratú dobozok egyikébe, nehéz dolga van. Azt látja, hogy az egyik helyzetben elfogadásról, a másikban „inkompatibilitásról” (tehát elutasításról) beszél, a harmadik esetben pedig sem erről, sem arról: valami köztes állapotról, ahol a nyelvi viselkedés el van ugyan utasítva, de az, aki elköveti, mégis megróva – mintegy a tudatlansága okán.

Talán ennyi példa is érzékelteti, hogy nagyon nehéz mások fejében kutakodni, a gondolatok, az érzelmek nyomába eredni, megállapítani, ki mit gondol egy kérdésről. Az attitűd, az előítélet nehezen mérhető valami. Valahogy tudjuk, hogy van, érezzük, kihalljuk mások szavaiból, mégsem tudjuk, mit kezdünk vele igazán.

Szakítás az előítéletekkel?

Sokszor nagyon görcsösen próbáljuk megfejteni, milyen a másik. Kedves? Nem kedves? Megfelelő lesz ehhez vagy ahhoz a feladathoz? Így aztán mindenből igyekszünk kihallani valami olyat, ami alapján dönthetünk, de sietünk, ezért kevés információnk van, tehát az előítéleteinkből táplálkozunk. Sok véleménynyilvánításból vagy beszédfoszlányból a kelleténél messzemenőbb következtetést vonunk le. Gyakran megtéveszt minket, ha valaki a kedvünk szerint nyilatkozik, gyakran pedig egy rossz szó miatt azonnal leírunk valakit.

A nehézségek kikerülhetők. Nem muszáj a másikról tévedhetetlenül megmondani, hogy milyen. Még egy kutatónak sem kell így tennie.

Egyes kutatók nem akarják besorolni az embereket – még az előítéleteseket sem akarják megjelölni –, hanem azt figyelik, hogyan viselkednek beszéd közben. Ezek a kutatók gyakran kimutatják, hogy az emberek megpróbálnak igazodni a beszélgetés menetéhez, a hangulathoz, a beszédpartner vélt elvárásaihoz. Ebben az esetben az attitűdök kutatása nem arról szól, hogy az emberek mit gondolnak vagy mi az a vélekedés, ami befolyásolja a cselekedeteiket, hanem az, hogy hogyan viselkednek, miközben vádolnak, egyetértenek, vitatkoznak, nevetnek – másokon vagy magukon.

Billog (Forrás: Wikimedia commons)

Ez a szemlélet két szempontból is hasznos lehet a mindennapokban. Ha

belegondolunk ebbe, akkor talán pusztán az alapján, hogy elkezdni ismételni a véleményünket, nem hisszük, hogy valakit sikerült meggyőzni az igazunkról. Hiszen lehet, hogy csak azt akarja, hogy hagyjuk békén, vagy hogy ne gondoljuk rossz embernek. Esetleg az egyetértésével fejezi ki a szeretetét. Hogy valójában mit gondol, azt viszont csak ő tudja.

Ha nem akarjuk állandóan megfejtteni a többieket, akkor nem akarunk állandóan döntést hozni róluk, hogy jó emberek-e. Így magunknak is több esélyt adunk, hogy kipróbáljuk, milyen az, ha sok információ alapján, megalapozottan, viszonylag kevés előítélettel döntünk az emberi kapcsolatainkban. Bár az utópia, hogy egyszer végleg kiesik a kezünkből a billog, de talán ritkábban használjuk, hogy le nem törölhető jeleket üssünk vele másokra.

Címkék: NYELV ÉS POLITIKA, OKTATÁS , ELŐÍTÉLET, KUTATÁS, KÖZOKTATÁS, NYELVI JOGOK, NYELVJÁRÁS, NYELVMŰVELÉS/NEM MŰVELÉS, NYELVTANTANÍTÁS, NYELVÁPOLÁS, SZOCIOLÓGIA, TÉVHIT, ÁLTALÁNOS ISKOLA

Kapcsolódó tartalmak:

[Okos-e vagy?](#)

[Háttal kezdjük a mondatot](#)

[Csermely: versengés helyett együttműködés](#)

[Balázs Géza: „a nyelvművelés eljut az emberekhez”](#)

[Több, mint nyelvtan](#)

Hasonló tartalmak:

[A British Library a változatos angolért](#)

[Egyre több magyar iskola válik kétnyelvűvé a Beregszászi járásban](#)

[A Magyartanárok Egyesületének konferenciája](#)

[Afrikaans kontra angol: komoly vita](#)

[Botrányfilm a komi-permjákokról](#)

Hozzászólások:

Még nincs hozzászólás, legyen Ön az első!

Hozzászóláshoz [lépjén be](#) vagy [regisztráljon](#).